

จิตรกรรมภาพเหมือนบุคคล ฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

ปัญญา วิจินธนสาร*
เลิศศิริร์ บวรกิตติ**

บทคัดย่อ

พระอัจฉริยภาพด้านจิตรกรรมและจินตภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ประจักษ์ชัดเป็นที่แซ่ซ้องสรรเสริญจากพสกนิกรชาวไทยและชาวต่างชาติทั่วโลก. คณะผู้ศึกษาได้ทำการศึกษางานจิตรกรรมของพระองค์ที่ประดิษฐานอยู่ตามที่ต่าง ๆ เป็นระยะเวลายาวนานกว่า ๑๐ ปี และได้นำผลงานช่วงแรกในชื่อ “พระอัจฉริยภาพด้านจิตรกรรมและจินตภาพฝีพระหัตถ์ในรัชกาลที่ ๙” เสนอในวารสารราชบัณฑิตยสถานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖^๑ บทความชุดใหม่นี้เป็นรายงานการศึกษาต่อเนื่องที่เสนอจิตรกรรมภาพเหมือนบุคคลฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงงานไว้ทั้งภาพเดี่ยวและภาพกลุ่มบุคคล. ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์เนื้อหาตามรูปแบบ แนวคิด เจตคติ และแนวการแสดงออกของศิลปินตามหลักวิชาการศิลปะ รวมถึงการบรรยายความเชิงปรัชญา ในกรอบของประวัติศาสตร์และทฤษฎีศิลปะด้วยความสำนึกอย่างยิ่งในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ต่อวงการศิลปกรรมร่วมสมัยไทย ได้คาดหวังว่าผลงานพระอัจฉริยภาพของพระองค์จะเอื้อประโยชน์ต่อวงการทัศนศิลป์และการศึกษาของไทย.

คำสำคัญ : จิตรกรรมภาพเหมือน, ภาพฝีพระหัตถ์, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ภูมิหลัง

ในงานศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ ๑๔ พุทธศักราช ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในราชวงศ์จักรี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ร่วมแสดงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ศิลปกรรมของประเทศ

ไทย^๒ นำมาซึ่งความปลาบปลื้มปีติแก่วงการศิลปกรรมสมัยใหม่ของไทย นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่พระองค์ทรงมีต่อเหล่าศิลปิน บุคลากรในแวดวงศิลปกรรม และพสกนิกรชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง ที่องค์พระประมุขของประเทศ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานศิลปะ และทรงแสดงให้เห็นที่ประจักษ์ใน

พระปรีชาสามารถและพระอัจฉริยภาพทางศิลปกรรม จากงานที่ทรงสร้างสรรค์ด้วยพระองค์เอง ในการนี้จึงเป็นสัญญาณสำคัญกระตุ้นจิตสำนึกของศิลปินและผู้เกี่ยวข้องให้ตระหนักคุณประโยชน์และคุณค่าของศิลปกรรมประเภททัศนศิลป์ตั้งพระราชดำริสในพิธีเปิดงานแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๑๓ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕^๓ ดังนี้

* คณะศึกษาศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

** ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์และกิจกรรมพิเศษ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี

“งานแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมอัจฉริยภาพของศิลปินแล้ว ยังสร้างเกียรติให้แก่ชาติ และอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนโดยส่วนรวมให้มีโอกาสใส่ใจในสิ่งที่สวยงาม เจริญตาและเจริญใจเป็นผลให้เกิดนิสัยรักความประณีตวิจิตรบรรจง มีความรู้สึกละเอียดอ่อน เกิดความคิดในทางที่ดีงามเป็นการยกระดับทางจิตใจของประชาชนในชาติให้สูงขึ้น”

จิตรกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นศิลปกรรมสาขาทัศนศิลป์ประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับประติมากรรมและการถ่ายภาพที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยและทรงพระปรีชาสามารถสร้างสรรค์ไว้อย่างกว้างขวางและลุ่มลึก^๕ จิตรกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่าที่ผู้ศึกษาดูตามค้นคว้ารวบรวมได้ แบ่งตามเรื่องราวและเนื้อหาเป็นภาพบุคคล ภาพหุ่นนิ่ง ภาพทิวทัศน์ และภาพนามธรรม (ที่ศิลปินต้องสำแดงพลังอารมณ์และจินตนาการสูง) ซึ่งมีรูปแบบและแนวทางการแสดงออกกว้างขวางหลากหลายแตกต่างกัน เช่น ลักษณะแนวเหมือนจริง แนวนามธรรม แนวกึ่งนามธรรม จำนวนของภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ส่วนใหญ่เป็นภาพเหมือนบุคคล* เดี่ยวและกลุ่มบุคคล ซึ่งนำ

จะเป็นความชื่นชอบและความสนพระราชหฤทัยส่วนพระองค์

เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ ๖๐ ด้วยสำนักในพระกรุณาหาวิถุคุณล้ำเกล้าล้นกระหม่อมที่พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านศิลปะของชาติให้รุ่งเรือง ผู้เขียนขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต นำผลงานศึกษาส่วนหนึ่งที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ภาพเหมือนบุคคลฝีพระหัตถ์ของพระองค์มาพิมพ์เป็นบทความวิชาการเผยแพร่เป็นคุณูปการให้เกิดคุณประโยชน์ทางประวัติศาสตร์และทางการศึกษาของประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับจิตรกรรมภาพเหมือนบุคคล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงศึกษาในประเทศแถบยุโรปที่มีความศิวิไลซ์ตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ และได้ทรงพบเห็นงานของศิลปินมีชื่อ ทำให้พระองค์ทรงมีรสนิยมในทางศิลปะอย่างยิ่ง^๕ พระองค์ได้เริ่มทรงงานจิตรกรรมอย่างจริงจังเมื่อยามว่างเว้นจากพระราชกิจ โดยทรงสนพระราชหฤทัยการเขียนรูปด้วยเทคนิคสีน้ำมัน ตามที่ทราบมานั้นพระองค์ได้ทรงงานจิตรกรรมในระหว่างปีพุทธศักราช ๒๕๐๒-๒๕๑๐^๖

การทรงงานจิตรกรรมในช่วงแรกเริ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มฝึกฝนการเขียนภาพเหมือนบุคคลเป็นอันดับแรก มีจำนวนไม่น้อยกว่า ๓๐ องค์ ลักษณะของภาพทรงวาดแบบเหมือนจริงและละเอียดมาก^๖

ผลงานจิตรกรรมซึ่งทรงเขียนภาพเหมือนในระยะแรก ๆ ราวปีพุทธศักราช ๒๕๐๒-๒๕๐๓ ทรงศึกษาความถูกต้องจากต้นแบบ และใช้ฝีแปรงระบายแสงเงาอย่างนุ่มนวล บรรยากาศและท่าทางของแบบ

* ภาพเหมือนบุคคล คือ ภาพลายเส้น ภาพเขียน ภาพถ่าย รูปแกะสลักหรือปูนปั้น ของบุคคลจริงไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่หรือตายแล้วก็ตาม และอาจทำรูปคนเหมือนเฉพาะใบหน้า ครึ่งตัว หรือเต็มตัว อาจเป็นภาพหน้าตรงหรือเอียง แต่มีส่วนน้อยที่จะทำด้านข้างเต็มๆ อาจจะอยู่ในท่านั่ง ยืน หรือนอน... ศิลปินส่วนมากฝึกฝนจากการทำรูปเหมือนตัวเองหรือของคนในครอบครัวก่อนเสมอจึงปรากฏผลงานในลักษณะนี้อยู่มากมาย (พจนานุกรมศัพท์ศิลปะอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๑ : หน้า ๑๘๗-๑๘๘).

ที่จัดวางจะเป็นภาพด้านหน้า และด้านข้างครึ่งตัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระ
 สาทิสลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และทูลกระหม่อม
 ทุกพระองค์. (ศิลปกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. หอศิลป์
 มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์; ๒๕๔๒, หน้า ๒๖)^๗

จากที่พระองค์ทรงเริ่มเขียนรูป
 จากความสนพระราชหฤทัยของ
 พระองค์เองอย่างนักเขียนรูปสมัคร
 เล่น มิได้มีการศึกษาหรือฝึกปรือ
 ตามหลักวิชาศิลปกรรมจากสถาบัน
 ศิลปะใด ๆ โดยตรง และไม่ทรงให้
 แบบหรือแนวทางของผู้ใดเข้ามามี
 อิทธิพลกับการเขียนรูปโดยพระองค์
 ทรงวาดจากความเข้าใจมีความคิด
 สร้างสรรค์อย่างอิสระ ไม่ทรงยึดติด
 กับรูปแบบใด ๆ โดยใช้จินตนาการ
 และจิตสำนึกส่วนพระองค์ ด้วยเหตุ
 นี้เองทำให้พระองค์ทรงมีปัจเจกภาพ
 ในการทรงงาน แม้ว่าผลงานมีพัฒนา
 การจากศิลปกรรมรูปแบบสมัยใหม่
 ด้วยก็ตาม แต่พระองค์ยังทรงยึดมั่น
 ในแนวทางของพระองค์เอง.

โดยรวมผลงานจิตรกรรมภาพ
 เหมือนบุคคลฝีพระหัตถ์นั้นมีจำนวน
 ค่อนข้างมาก ส่วนใหญ่เป็นภาพพระ
 สาทิสลักษณ์และบุคคลใกล้ชิด เช่น
 พระสาทิสลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้าฯ
 พระบรมราชินีนาถ พระสาทิสลักษณ์
 พระราชโอรส พระราชธิดา รูปเขียน
 ข้าราชการบริวาร ฯลฯ ซึ่งสามารถแบ่ง
 ออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ตาม
 เรื่องราวเนื้อหา คือภาพเขียนเหมือน
 บุคคลเดี่ยว และภาพเหมือนบุคคล
 กลุ่ม โดยภาพฝีพระหัตถ์เหล่านี้เน้น
 ศิลปกรรมนำเสนอ (representational

art) เหมือนต้นแบบ ทว่าความแตก
 ต่างของแต่ละองค์มีรูปแบบที่หลากหลาย
 หลายของแนวการแสดงออก ซึ่งมี
 กระบวนแบบต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับ
 วิวัฒนาการของรูปแบบการแสดง
 ออกของศิลปะแบบประเพณีนิยม
 สู่อิสต์สมัยใหม่ เช่น ศิลปะแนว
 สัจนิยม (realism) ศิลปะแนวลัทธิ
 ประทับใจ (impressionism) โดย
 สามารถวิเคราะห์ได้ตามเนื้อหาสาระ
 ของภาพและการแสดงออกได้โดย
 ใช้หลักเกณฑ์ต่อไปนี้

ภาพเหมือนบุคคลแนวสัจ-
นิยม (realism) เป็นภาพฝีพระ
 หัตถ์ที่แสดงออกอย่างสมจริงตาม
 ที่สายตามองเห็น ซึ่งเป็นแนวการ
 แสดงความเหมือนจริงตามหลักการ
 เดียวกันกับศิลปะลัทธิสัจนิยมที่เป็น
 กระแสในช่วงครึ่งหลังศตวรรษที่ ๑๙
 โดยมุ่งเน้นการแสดงออกสวนทาง
 กับศิลปะลัทธิจินตนิยม (romanticism)
 ที่ใช้จินตนาการเพื่อฝันให้
 ภาพมีความแปลกเกินธรรมชาติ.

ก. พระสาทิสลักษณ์ **สมเด็จพระ**
พระราชบิดา (รูปที่ ๑) ทรงเขียน
 ขึ้นราวปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ ลง
 พระนามย่อ ภอ. ๔-๐๔ ทรงใช้
 เทคนิคสีน้ำมันที่พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวโปรดใช้ทรงงานจิตร-
 กรรม ภาพแบบหุ่นครึ่งตัวนี้เน้น

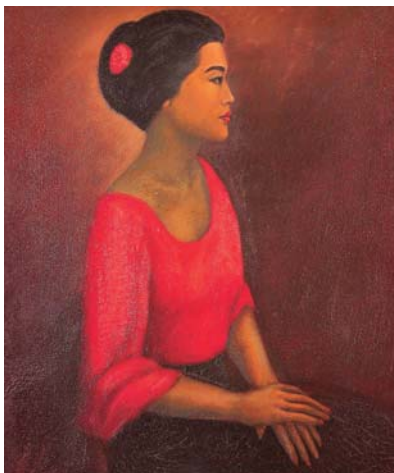
รูปที่ ๑ พระสาทิสลักษณ์ สมเด็จพระ
 ราชบิดา, พ.ศ. ๒๕๐๔ ลงพระนามย่อ
 ภอ. ๔-๐๔

ความชัดเจนถูกต้องของแบบโดย
 เฉพาะ ฝีแปรงที่ใช้แสดงความ
 นุ่มนวลผสมผสานเนื้อสีราบเรียบ
 กลมกลืนและใช้สีตามธรรมชาติ คือ
 สีน้ำตาลหรือเอิร์ทโทนลักษณะเดียวกับ
 ศิลปะแนวสัจนิยม การเขียนภาพ
 ทรงใช้กายวิภาคและมวลสารของรูป
 ทรงช่วยเพิ่มความรู้สึกสมจริงเป็น
 ธรรมชาติ แสงเงาก่อให้เกิดมิติที่แท้
 จริงถูกต้องตามธรรมชาติ ทำให้ภาพ
 แลดูสง่างามสมจริงและน่าเกรงขาม.

ข. พระสาทิสลักษณ์ **สมเด็จพระ**
พระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
 (รูปที่ ๒), พุทธศักราช ๒๕๐๔, เป็น

รูปที่ ๒ พระสาทิสลักษณ์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ, พ.ศ. ๒๕๐๔

รูปที่ ๓ ภาพกุลสตรีไทย, พ.ศ. ๒๕๐๔

ภาพลักษณะครึ่งองค์ทรงเครื่องแบบข้าราชการ ที่ใช้สีน้ำตาลตามสีธรรมชาติของแบบหุ่น เช่นเดียวกับพระสาทิสลักษณ์สมเด็จพระราชบิดา ในภาพทรงใช้เทคนิคแสดงรอยฝีแปรงที่คงความนุ่มนวลเช่นกัน แต่พลิ้วไหวและคลุมบรรยากาศของภาพได้นุ่มลึกมากกว่า ความโดดเด่นที่เห็นชัดขึ้นอีกอย่างคือ โทนสีเขียวที่สอดแทรกอยู่กับโทนสีน้ำตาลและแดงในฉากหลังของภาพ นับเป็นภาพที่มีความสมบูรณ์ลงตัวทั้งองค์ประกอบและการแสดงรายละเอียดตามความเหมือนจริง.

ค. ขณะที่ภาพเหมือนบุคคลฝีพระหัตถ์แบบบุคคลเดี่ยวในอีกหลายองค์ เช่น ภาพ **กุลสตรีไทย** (รูปที่ ๓), พุทธศักราช ๒๕๐๔, และภาพไม่ปรากฏชื่ออีกหลายภาพในช่วงระยะเวลาถึงพุทธศักราช ๒๕๐๖ มีลักษณะแนวทางการแสดงออกคล้าย ๆ

กัน โดยแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้สีและการลงพู่กันที่มีความอิสระมากขึ้นในการกล้าที่จะใช้สีจุดฉาดและคู่สีตรงกันข้ามตัดกัน พระองค์ทรงมีวิวัฒนาการเขียนต่อเนื่องและเริ่มเข้าสู่ระยะปรับเปลี่ยนของแนวทางการแสดงออกของพระองค์เอง โดยรวมภาพกุลสตรีไทยให้ความรู้สึกบรรยากาศของสีคู่แฉ่งขมิ้นคล้ายภาพเขียนจีนเยี่ยม (old master painting) ในอดีตของยุโรป ลักษณะท่าทางของบุคคลประสานมุมมองตรง สงบเสถียรอ่อนช้อย ละมุนละไม สง่างามสมเป็นกุลสตรีไทย.

ภาพเหมือนบุคคลแนวลัทธิประทับใจ (impressionism) เป็นภาพฝีพระหัตถ์ที่มีแนวทางการแสดงออกอย่างอิสระมากขึ้น เป็นช่วงระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนจากการให้ความสำคัญในรายละเอียด

เหมือนจริงตามหลักคติของลัทธิสังคมนิยม สังเกตได้จากผลงานภาพเขียนเหมือนบุคคลฝีพระหัตถ์ที่ทรงรังสรรค์ขึ้นในระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๕-๒๕๐๗ พระองค์ทรงให้เสรีภาพในการแสดงออกด้วยสีและรอยฝีแปรงมากขึ้น โดยตัดทอนรายละเอียดของรูปทรงให้น้อยลง ด้วยการแสดงออกของรอยฝีแปรงให้ดูหยาบและชัดขึ้น (painterly effect) เพื่อลดทอนความคมชัดของเส้นโครงสร้างที่กำหนดรูปทรง และตอบสนองปฏิกริยาระหว่างแสงกับสี ทำให้เกิดความประทับใจในบรรยากาศที่เกิดขึ้นในภาพ.

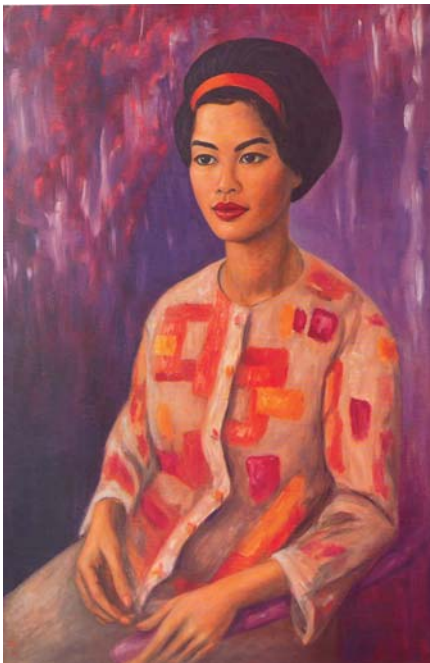
ก. ภาพ **ไม่ปรากฏชื่อ** (รูปที่ ๔) เป็นภาพสุภาพสตรีสวมเสื้อสีแดงในท่าทางยิ้มแย้ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเขียนภาพลักษณะแบบเหมือนจริงตามแบบหุ่นจุดหักเหของภาพนี้ขึ้นอยู่กับรอย

รูปที่ ๔ ภาพไม่ปรากฏชื่อ

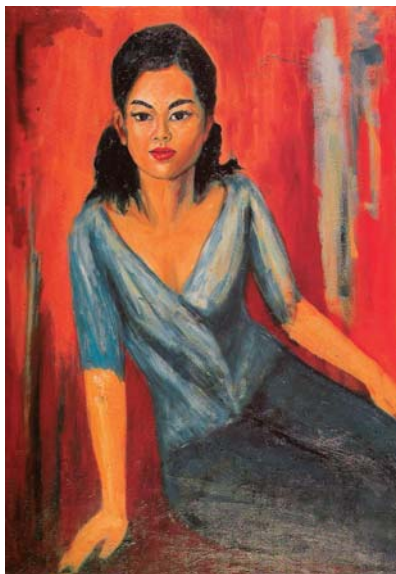
ฝีแปรงที่ใหญ่ชัดเจนด้วยความหลากหลายของสีที่ตัดกันในบรรยากาศของฉากหลัง สร้างความแตกต่างจากภาพบุคคลที่เขียนด้วยเทคนิควิธีการเกลี่ยสีให้กลมกลืนนุ่มนวลตามความรู้สึกของผิวพรรณสตรีเยาว์วัย ความแตกต่างของฝีแปรงระหว่างภาพบุคคลกับพื้นหลังที่มีฝีแปรงขนาดใหญ่ นั้นทำให้ภาพดูมีชีวิตชีวา สนุกสนานยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากผลงานในช่วงต้น ๆ ที่เน้นรายละเอียดละความอ่อนนุ่มและกลมกลืนของสีทั้งหมด โดยรวมภาพนี้แสดงวิวัฒนาการของรูปแบบกรรมวิธีและแนวการแสดงออกที่บ่งบอกถึงการเป็นนักค้นคว้าทดลอง และความเป็นปัจเจกในการแสดงออกของพระองค์เอง

รูปที่ ๕ พระสาทิสังกษณ์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ, พ.ศ. ๒๕๐๖

ข. พระสาทิสังกษณ์ **สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** (รูปที่ ๕), พุทธศักราช ๒๕๐๖, เรื่องราวของภาพในลักษณะประทับพระเก้าอี้เป็นภาพฝีพระหัตถ์อีกองค์หนึ่งที่เน้นบรรยากาศความประทับใจที่เกิดจากร่องรอยของฝีแปรง และการตัดกันของสีและแสงที่ให้ความรู้สึกสั่นไหว (vibration effect) สร้างความประทับใจและสุนทรียภาพแก่อารมณ์ในขณะเดียวกัน รวมถึงภาพที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเขียนขึ้นอีกหลายองค์ในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากแนวศิลปกรรมแบบประเพณีนิยม

ค. ภาพ **ไม่ปรากฏชื่อ** (รูปที่ ๖) เป็นภาพเหมือนบุคคลเต็มตัวที่กำลังแสดงอิริยาบถผ่อนคลาย เก็บรายละเอียดเฉพาะตรงใบหน้าให้ดูนุ่มนวลและอารมณ์ความรู้สึกที่สดใสรื่นเริง พระองค์ทรงใช้วิธีการแสดง

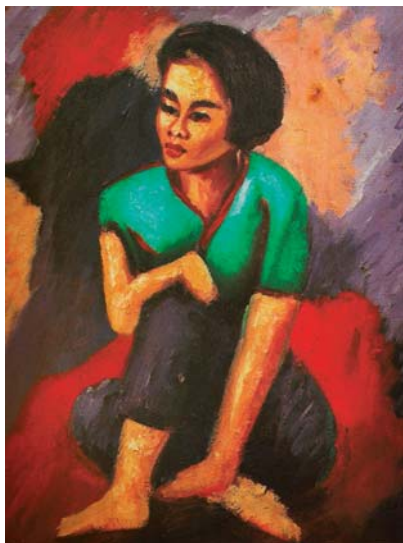
รูปที่ ๖ ภาพไม่ปรากฏชื่อ

ฝีแปรงที่อิสระมากยิ่งขึ้นในลักษณะที่ต้องเขียนอย่างฉับพลัน เพียงเน้นแต่สีและแสงที่ตัดกันเองโดยไม่เกลี่ยสีให้กลมกลืนมากนัก ร่องรอยฝีแปรงของผิวคนกับเสื้อผ้าแยกแยะจากกันชัดเจน พื้นหลังของภาพใช้สีแดงโทนร้อนเพื่อขับสีเสื้อผ้าสีน้ำเงิน ซึ่งเป็นวรรณะเย็น (cool tone) ให้ตัวบุคคล (figure) ดูเด่นออกมา

ภาพเหมือนบุคคลแนวคติโฟวิสต์ (fauvism) เป็นภาพฝีพระหัตถ์ที่มีลักษณะแนวการแสดงออกเดียวกับศิลปกรรมลัทธิประทับใจ แต่ต่างตรงที่ศิลปกรรมแนวคติโฟวิสต์เน้นการใช้สีที่ร้อนแรงและฉูดฉาดมากขึ้น คือการแสดงออกอยู่ที่พลังของสี จึงทำให้ภาพบางภาพอาจมีมิติที่ตื่นเขินกว่าภาพตามแนวลัทธิประทับใจ

ก. ภาพ **ไม่ปรากฏชื่อ** (รูปที่ ๗) เป็นภาพหญิงสาวเต็มตัวในท่านั่งแบบผ่อนคลาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้สีอย่างเสรี ที่แสดงมิติในตัวเองและมวลภาพทั้งหมด ผนวกกับรอยฝีแปรงหนาที่บดทำให้พื้นที่ว่างและมิติถูกกำหนดโดยสี โดยลักษณะของการวางโครงสีและน้ำหนักสลับกันระหว่างภาพบุคคลกับพื้นหลังทำให้ภาพนี้แสดงความเป็นภาพกึ่งนามธรรม (semi abstract painting)

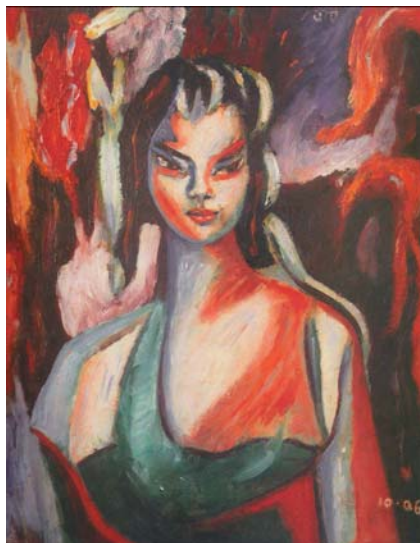
ข. เช่นเดียวกันในภาพ **ไม่ปรากฏชื่อ** (รูปที่ ๘), พุทธศักราช ๒๕๐๖, ที่เป็นภาพสุภาพสตรีห้อมล้อมด้วยบรรยากาศที่เกิดจากสีที่

รูปที่ ๗ ภาพไม่ปรากฏชื่อ

ตัดกัน สีแดง เขียว ส้ม น้ำเงิน ดำ กับมิติของสีและรอยฝีแปรงที่รุนแรง ให้ความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ได้ดียิ่งนัก ภาพนี้เมื่อเปรียบเทียบกับรูปที่ ๗ จะเห็นว่าพระองค์ทรงเน้นปริมาตร (value) มากขึ้น ทำให้ภาพในรูปที่ ๘ นี้มีมิติที่ลึกกลับซับซ้อนกว่า ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการแสดงออกที่พระองค์ทรงเน้นความเป็นอิสระ และการปล่อยให้พลังอารมณ์ถ่ายทอดออกมา กับจิตใต้สำนึกและจินตนาการเมื่อเปรียบเทียบกับภาพในรูปที่ ๘ นั้น จะเห็นว่าภาพนี้เป็นภาพที่พระองค์เขียนขึ้นจากวิวัฒนาการส่วนพระองค์ ทรงใช้จินตนาการสร้างสรรค์ให้ส่วนของภาพบุคคลในฉากหน้ากับฉากหลังสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อแสดงพลังอารมณ์และรายละเอียดแบบนามธรรมมากขึ้น

ภาพเหมือนบุคคลแนวลัทธิสำแดงพลังอารมณ์ (expression-

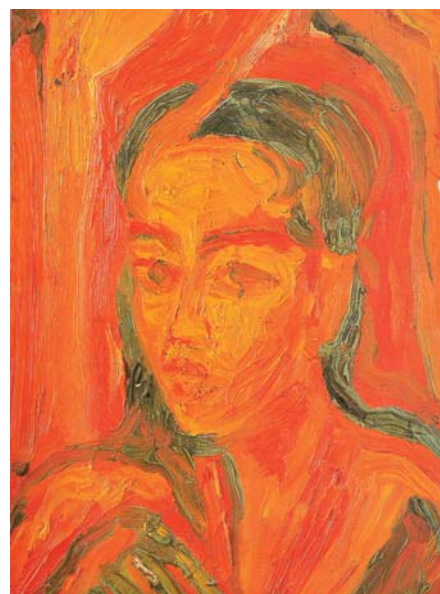
รูปที่ ๘ ภาพไม่ปรากฏชื่อ

ism) เป็นภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงออกทางด้านอารมณ์ความรู้สึกภายในได้อย่างอิสระเสรี ด้วยลักษณะที่เด่นชัดในวิธีการใช้ฝีแปรงที่หยาบและหนาที่ทับซ้อนกันไปตามจังหวะที่รุนแรงหรือร่าร้อน โดยไม่ต้องกังวลกับรายละเอียดของรูปที่กำลังวาด ลักษณะแนวเดียวกันกับศิลปกรรมแนวลัทธิสำแดงพลังอารมณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศเยอรมนี และประเทศใกล้เคียงสำหรับเรื่องราวเนื้อหา ซึ่งส่วนใหญ่เน้นศิลปินจะสะท้อนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมืองการปกครองในยุคต้นศตวรรษที่ ๒๐.

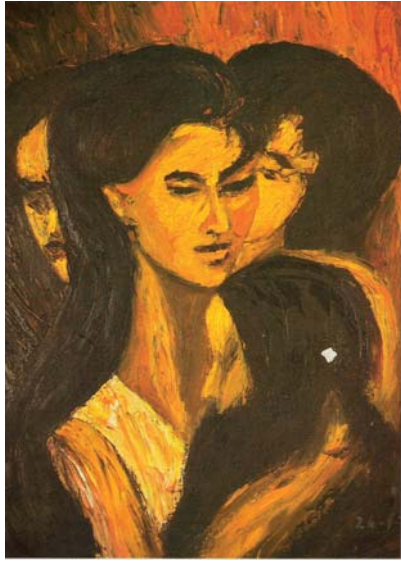
ก. ภาพ *ไม่ปรากฏชื่อ* (รูปที่ ๘), เป็นภาพของผู้ชายที่แสดงบุคลิกความรู้สึกตามธรรมชาติของบุคคลในภาพ ด้วยโทนสีที่หนักแน่นตามรอยของฝีแปรง สีที่ใช้เป็นสีโทน

ร้อน (warm tone) นำโดยสีส้ม แสด เหลืองเป็นหลัก ตามความสว่างของแสงที่ตัดด้วยสีเขียว เทคนิคในการเขียนแสดงโครงสร้างของใบหน้าแบบง่าย ๆ ไม่เน้นรายละเอียดชัดเจน ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นทำให้เกิดบรรยากาศของสภาวะทางอารมณ์ เป็นภาพที่แสดงออกจากความรู้สึกภายใน ซึ่งเป็นที่นิยมมากในโลกศิลปะตะวันตก ลักษณะของการแสดงออกของอารมณ์ความรู้สึกภายในเช่นนี้ปรากฏในผลงานจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ประเภทเนื้อหาอื่น ๆ ด้วย รวมถึงภาพจิตรกรรมรูปคนเหมือนฝีพระหัตถ์อีกส่วนหนึ่ง.

ข. ภาพ *ไม่ปรากฏชื่อ* (รูปที่ ๑๐), พุทธศักราช ๒๕๐๙, เนื้อหาของภาพนำเสนอภาพกลุ่มคนที่สุภาพสตรีถูกห้อมล้อมด้วยใบหน้าที่ไม่แสดงอย่างชัดเจนจำนวนหนึ่งที่ไม่แสดงอารมณ์ในลักษณะคล้ายตาม

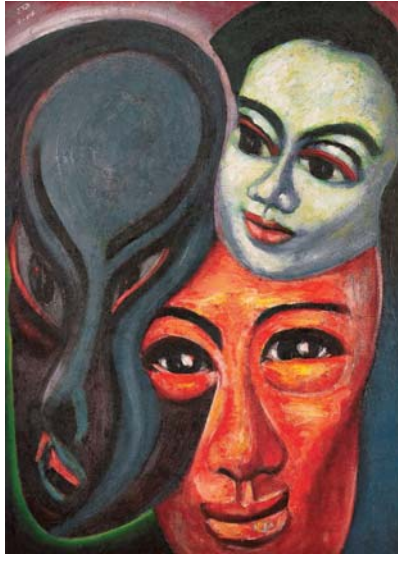
รูปที่ ๙ ภาพไม่ปรากฏชื่อ

รูปที่ ๑๐ ภาพไม่ปรากฏชื่อ, พ.ศ. ๒๕๐๙

สัมพันธ์กัน และเป็นภาพที่เน้นการ แสดงออกของภาวะอารมณ์ความรู้สึกภายใน และสะท้อนจิตใต้สำนึก บางอย่างลึกซึ้งถึงเรื่องราวของความรัก ความผูกพันระหว่างบุคคลที่ผู้ดู อาจใช้ประสบการณ์ของตนเองเข้าถึงความรู้สึกที่แสดงออกในภาพ ภาพนี้เป็นภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ อีกองค์หนึ่งที่แสดงความเป็นปัจเจก- ภาพและแบบฉบับของพระองค์

ภาพเหมือนบุคคลแนวลัทธิเหนือจริง (surrealism) เป็นภาพฝีพระหัตถ์แสดงบุคคลในลักษณะที่มีเรื่องราวเนื้อหาเหนือธรรมชาติ หรือ ลึกลับพิศวงประกอบกันขึ้น ซึ่งได้รับอิทธิพลและการเขียนภาพที่คลี่คลายสังเคราะห์รูปจากศิลปะแนวลัทธิสำแดงพลังอารมณ์ของพระองค์แต่แสดงออกในเชิงการร้ายเรียงประ- ติดต่อเรื่องราวจากความนึกคิดหรือจิตใต้สำนึกผสมผสานกับจินตนาการ

รูปที่ ๑๑ ภาพไม่ปรากฏชื่อ, พ.ศ. ๒๕๐๖

จนเหนือจริง เช่นเดียวกับศิลปกรรม ลัทธิเหนือจริง ที่นำจิตใต้สำนึกมาผสมผสานเป็นมูลเหตุการสร้างผลงานให้แสดงออกในแนวฝันเพื่องมายาแปลกประหลาด และมหัศจรรย์ เพื่อให้อิสระในการแสดงออกของจิตใต้สำนึกต่อเหตุผล โดยให้จินตนาการเป็นใหญ่

ก. ภาพ **ไม่ปรากฏชื่อ** (รูปที่ ๑๑), พุทธศักราช ๒๕๐๖, เขียนขึ้นในลักษณะที่แสดงทั้งความจริงและความน่าพิศวง ประกอบด้วยใบหน้าของมนุษย์และใบหน้าที่แปลกประหลาด ซึ่งอาจแสดงถึงจินตนาการที่ซ่อนเร้นเรื่องราวใต้จิตสำนึก บางอย่างไว้

ข. ภาพ **ไม่ปรากฏชื่อ** (รูปที่ ๑๒) ทำให้ประจักษ์ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเขียนภาพเหมือนบุคคลในลักษณะของการแสดงออกด้านเรื่องราวเนื้อหาที่เน้น

รูปที่ ๑๒ ภาพไม่ปรากฏชื่อ

จินตนาการเหนือจริงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic) ในการสื่อความหมาย ซึ่งในภาพได้นำแสดงรูปเหมือนสุภาพสตรีท่านหนึ่งประกอบด้วยใบหน้าพิศวงที่มีเพียงแต่ดวงตาและริมฝีปากในสภาวะบรรยากาศของความฝันที่สะท้อนจิตใต้สำนึกบางอย่างโดยรวมแล้วเป็นภาพที่มีเนื้อหาที่แปลกประหลาดใจชวนคิดตื่นเต้นและดูสวยงามดงามด้วยสีสันและมวลบรรยากาศของภาพ

โดยสรุป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มงานจิตรกรรมภาพเหมือนบุคคลตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๒ อย่างจริงจัง จากการทรงศึกษาวิธีเขียนรูปด้วยพระองค์เอง โดยมีได้ยึดติดกับทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ของโรงเรียนศิลปกรรมใด ๆ แม้ว่ารูปแบบและแนวการแสดงออกจะบ่งบอกถึงความสนพระราชหฤทัยในลักษณะการแสดงออกของศิลป-

กรรมสมัยใหม่ของตะวันตกตามที่วิเคราะห์ได้นั้น โดยที่พระปรีชาสามารถของพระองค์ทรงเน้นการเปิดกว้างทางข้อมูลและการค้นคว้าแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ นำมาผสมผสานกับความนึกคิดและจินตภาพในการสร้างสรรค์และปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นศิลปินนักวิชาการอย่างแท้จริง ด้วยพระองค์ทรงงานตามหลักศิลปวิทยา คือ การศึกษาจากธรรมชาติ แล้วสังเคราะห์สร้างสรรค์ให้ผลงานเกิดวิวัฒนาการเป็นลักษณะเฉพาะตน จนเป็นที่ยอมรับกันว่าพระองค์ทรงเป็นผู้นำในพัฒนาการด้านศิลปกรรมสมัยใหม่ของประเทศไทยด้วยพระปรีชาสามารถและอัจฉริยภาพที่ทรงรังสรรค์งานจิตรกรรมในลักษณะเป็นปัจเจกภาพเฉพาะของพระองค์ ดังที่ได้กล่าวในบทวิเคราะห์แล้วนั้น

เป็นที่ทราบกันทั้งปวงว่า จิตรกรรมฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ก่อให้เกิดวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลาเป็นผลจากการที่พระองค์ได้ทรงค้นคว้าหากระบวนการและกรรมวิธีทำงานด้วยเทคนิค

ใหม่ ๆ ในการแสดงออกทางจิตรกรรมที่เน้นพลังอารมณ์กับจิตได้สำนึกและจินตภาพส่วนพระองค์เป็นแนวปฏิบัติ และที่เด่นชัดในผลงานจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ในช่วงระยะหลังที่พระองค์ทรงรังสรรค์แสดงออกในแนวที่มีลักษณะสอดคล้องกับแบบศิลปะลัทธิสำแดงพลังอารมณ์ แบบศิลปะนามธรรม และกึ่งนามธรรม ที่ตอบสนองอิสรภาพทางความคิดสุนทรียภาพ และอารมณ์ความรู้สึกผ่านการแสดงออกของพระองค์ เหล่านี้เป็นแบบฉบับของกระบวนการแสดงออกทางศิลปกรรมที่เปี่ยมด้วยจิตวิญญาณของศิลปินที่ผนวกจิตมนุษย์เข้ากับจินตภาพการแสดงออก

ดังนั้น การปฏิบัติงานศิลปกรรมเช่นนี้ทำให้พระองค์ทรงมีพื้นที่ว่างสำหรับส่วนพระองค์เพื่อใช้ในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดที่ทำให้เกิดการผ่อนคลายในสภาวะที่ให้พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนพระราชอิริยาบถจากการปฏิบัติพระราชกิจที่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนาที่ทรงห่วงใยความเป็นอยู่ที่ดีของพสกนิกรและประเทศชาติตลอดเวลา ในการเสด็จฯ ไปทรง

ปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อโครงการพัฒนาทั้งด้านการสังคม การเกษตรกรรม การชลประทาน ฯลฯ และทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ที่ด้อยพัฒนาเป็นต้น ทำให้พระองค์ไม่ทรงมีเวลาส่วนพระองค์สำหรับการทรงงานจิตรกรรมได้อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม พระองค์ได้นำทักษะพระปรีชาสามารถทางศิลปกรรมไปใช้ในการปฏิบัติงานพระราชกรณียกิจส่วนอื่น ๆ และยังคงให้ความสนพระราชหฤทัยและเป็นองค์อุปถัมภ์ทางด้านศิลปกรรมของปวงชนชาวไทย

ผู้เขียนหวังว่าบทวิเคราะห์ศึกษาจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ภาพเหมือนบุคคลจะช่วยพัฒนาการสร้างสรรค์ศิลปกรรมของไทยและกระตุ้นจิตสำนึกให้รักและเล็งเห็นประโยชน์และคุณค่าของงานศิลปกรรม เนื่องในวโรกาสที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ ๖๐ ผู้เขียนรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน.

เอกสารอ้างอิง

๑. ปัญญา วิจิณธนสาร, เลิศศิริร์ บวรกิตติ. พระอัจฉริยภาพด้านจิตรกรรมและจินตภาพฝีพระหัตถ์ ในรัชกาลที่ ๙. วารสารราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖ : ๒๘. ๑๑๔๑-๕๕.
๒. หนังสือศิลปกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สำนักพิมพ์อมรินทร์; ๒๕๔๒ หน้า ๒๕.
๓. หนังสืองานช่างของในหลวง. โครงการวิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์; ๒๕๓๕ หน้า ๑๒๖.
๔. หนังสืองานช่างของในหลวง. โครงการวิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์; ๒๕๓๕ หน้า ๑๓๑.
๕. วิรุณ ตั้งเจริญ. พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้านศิลปกรรม. วารสารราชบัณฑิตยสถานฉบับพิเศษ. ๒๕๔๕ หน้า ๑๖๔.
๖. กรมศิลปากร. อัครศิลปิน. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์; ๒๕๓๐ หน้า ๒๕.
๗. หนังสือศิลปกรรมฝีพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สำนักพิมพ์อมรินทร์; ๒๕๔๒ หน้า ๒๖.

Abstract

King Rama IX's Portraiture: A Reminiscence Panya Vijnthanasarn

Dean, Faculty of Painting, Sculpture and Graphic Arts, Silpakorn University, Bangkok

Lertsiri Bovornkitti

Assistant Dean, Faculty of Fine and Applied Arts in Foreign and Special Affairs, Burapha University, Chon Buri

King Bhumibol Adulyadej (Rama IX)'s series of painting works have been widely admired by Thais and foreigners regarding their immeasurable value and His Majesty's magnificent artistic skills. The King's wisdom in painting is not just only aesthetic but also a good example of the art media harbored with elements of expressive context. The present authors have studied His Majesty's painting works with extreme care and devotion. The earlier result was published in the Journal of the Royal Institute of Thailand, October-December, 2003 issue.

The communication aims at reporting results of the study on the remaining portion of His Majesty's portrait-painting works, using the same measure as that employed in the previous work, concentrating on concepts, styles, and modes of expressions, and the interpretation of imbued philosophical meanings. It is our ambitious hope that the products of our endeavor would yield important information beneficial to the contemporary Thai art circle.

Key words: King Rama IX, portraiture